

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

دادرسی کیفری نسبت به اشخاص حقوقی

مؤلف

محمدامین مهری

انتشارات قانون یار

۱۳۹۸

سروشانه	:	- مهری، محمدامین، ۱۳۶۸
عنوان قراردادی	:	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پیداوار	:	Iran. Laws, etc
مشخصات نشر	:	دادرسی کیفری نسبت به اشخاص حقوقی / مؤلف محمدامین مهری.
مشخصات ظاهری	:	تهران: انتشارات قانون یار، ۱۳۹۸
شابک	:	۱۱۲
وضعیت فهرست نویسی	:	۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹-۰۵۹-۷
موضوع	:	فیبا
موضوع	:	مسؤولیت جزائی شخصیت حقوقی -- ایران
موضوع	:	Criminal liability of juristic persons -- Iran
موضوع	:	مسؤولیت (حقوق) -- ایران
موضوع	:	Liability (Law) -- Iran
موضوع	:	حقوق جزا -- ایران
موضوع	:	Criminal law -- Iran
موضوع	:	مسؤولیت جزائی -- ایران
موضوع	:	Criminal liability -- Iran
ده بندی کنگره	:	KMH۸۳۹
رده بندی دیوبیسی	:	۵۵۰.۲/۳۴۶
شماره کتابخانه ملی	:	۵۶۹۸.۷۶

انتشارات قانون یار

دادرسی کیفری نسبت به اشخاص حقوقی

تألیف: محمدامین مهری

ناشر: قانون یار

ناظر فنی: محسن فاضلی

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۱۰۰ جلد

قیمت: ۲۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۹-۰۵۹-۷

مرکز پخش: تهران، میدان انقلاب، خ منیری جاوید، پلاک ۹۲

تلفن: ۰۶۶۹۷۹۵۱۹-۶۶۹۷۹۵۲۶ مرکز پخش قانون یار

تَسْدِيمْ:

پروردگار عزیز و مهربانم که در سختی ها و شواری های زندگی هماره بیاوری دلوز و فداکار و پشتیبانی
حکم و مطمن بر اینم بوده اند ....

فهرست مطالب

۹.....	پیشگفتار
۱۳.....	مقدمه
۲۳.....	فصل اول
۲۳.....	انجام تحقیقات مقدماتی نسبت به اشخاص حقوقی متهم
۴۱.....	فصل دوم
۴۱.....	دادرسی کیفری نسبت به اشخاص حقوقی
۶۱.....	فصل سوم
۶۱.....	اجراهی مجازات نسبت به اشخاص حقوقی
۸۷.....	نتیجه گیری و پیشنهاد
۹۹	پیوست ها
۱۰۹	منابع و مأخذ

پیشگفتار

رفتارهای مجرمانه اعم از فعل یا ترک فعل فقط توسط شخص حقیقی انجام میشود و اصولاً اشخاص حقوقی بالذات خودشان رفتاری ندارند و تصدی و اتخاذ تصمیم برای اشخاص حقوقی توسط اشخاص حقیقی انجام میشود و به همین دلیل در سوابق قانونگذاری همیشه در اموری که به اشخاص حقوقی مربوط میشود متهم اصلی شخص حقیقی است. مجازاتهای پیش بینی شده در هر ماده قانون نیز عموماً برای اشخاص حقیقی قابل اعمال و اجرا است (حبس و شلاق وغیره) و در یک کلام بابت رفتار مجرمانه مربوط به شخص حقوقی، در اصل شخص حقیقی مربوط، مسئولیت کیفری دارد.^۱ تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مادتین ۶۹۶ و ۱۴۳ آن و آئین دادرسی جرایم اشخاص حقوقی (ماده ۶۸۸ الی ۲۰ آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲) علاوه بر مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی برای اشخاص حقوقی نیز مسئولیت کیفری با مجازات های خاص ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی پیش بینی گردید. قانونگذار متهم حقوقی را نماینده قانونی شخص حقوقی می داند و نماینده قانونی کسی است که به موجب قانون و یا قرارداد دارای اختیار است مانند مدیرعامل. در جایی که شخصیت حقوقی مدیران در هیئت مدیره شخصیت حقوقی مرتکب جرم شود، تفهیم اتهام به مدیران

---

^۱ رک به ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

مذکور صورت می پذیرد اما در فرضی که شخص حقوقی قابل تعقیب باشد پس از احضار نماینده آن فقط موضوع اتهام به ایشان تبیین میگردد و در صورت توجه اتهام به شخص حقوقی مرجع قضایی باید با رعایت اصل تناسب تامین منحصر ایکی از قرار مندرج در ماده ۶۹۰ قانون آین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ را صادر کند. صدور قرار تامین خواسته کیفری نسبت به اموال اشخاص حقوقی خواه اتهام متوجه شخص حقوقی و یا صرفاً متوجه مدیرعامل آن باشد از اموال شخص حقوقی امکان پذیر است. پس از احراز وقوع بزه توسط شخص حقوقی تعیین مرجع قضایی صلاحیت دار جهت رسیدگی به جرم ارتکابی ضروری است. پس از اینکه صلاحیت ذاتی مرجع کیفری برای رسیدگی به یک جرم شخصیت حقوقی تعیین گردید باید از حیث صلاحیت محلی نیز دادگاه صالح را مشخص نمود به عنوان مثال وقتی که صلاحیت ذاتی دادگاه انقلاب برای رسیدگی به جرم ارتکابی توسط یک شخص حقوقی احراز گردید باید مشخص نمود دادگاه انقلاب کدام محل صالح است مطابق اصل کلی پیش‌بینی شده در ماده ۳۱۰ قانون آین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ دادگاه محل وقوع بزه صالح است . اعتراض به آراء صادره له یا علیه اشخاص حقوقی نیز مطابق مقررات عمومی قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است . مجازاتهای اشخاص حقوقی به دو دسته مجازاتهای مالی و غیر مالی تقسیم میشوند . در دیه به عنوان مهمترین مجازات

مالی چالشی که در پرداخت دیه وجود دارد در خصوص اشخاص حقوقی حقوق خصوصی اعم از شرکت ها و موسسات غیر تجاری است . در حقوق تجارت لزوماً شرکت توان اقتصادی بسیار بالایی ندارد بنگاههای کوچک اقتصادی نیز مشمول قانون تجارت خواهند بود . در جایی که شخص حقوقی دیه را پرداخت نمی کند و نه اموالی جهت توقیف دارد دادستان یا شرکت میتواند تقاضای ورشکستگی نماید و دیه از اداره تصفیه و امور ورشکستگی پرداخت گردد . قاضی نمی تواند در کنار مجازات های اصلی که در ماده ۲۰ ذکر شده مجازات های دیگری را هم از باب مجازات های تکمیلی تعیین کند . در ماده ۲۳ قانون گذار از کلمه فردی استفاده کرده است فرد را نمی توان بر اشخاص حقوقی اطلاع کنید بنابراین امکان تعیین مجازات تکمیلی در مورد اشخاص حقوقی از این باب وجود ندارد ، نیز ، نوع مجازات هایی که قانونگذار به عنوان مجازات های تکمیلی پیش بینی کرده جز موارد محدود در مورد اشخاص حقوقی موضوعیت نمی یابد . امکان تبدیل جزای نقدی به مجازات دیگر در صورتی که به حال متهم مساعدتر باشد ممکن است ، انتشار حکم به عنوان مجازات درجه ۶ در صورت وجود جهات مخففه مطابق بند ت ماده ۳۷ به جزای نقدی درجه ۷ یا ۸ تبدیل می شود . در مجازاتهای ممنوعیت از فعالیت شغلی و اجتماعی ، دعوت عمومی برای افزایش سرمایه و اصدار استناد تجاری تخفیف موضوعاً متنفسی است زیرا قانونگذار

در این موارد فقط حداکثر را پیش‌بینی کرده و حداقل را بیان نکرده است. در انتها پس از محکومیت شخصیت حقوقی اعمال بعضی از نهادهای مساعد به حال محکوم از قبیل تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات نسبت به اشخاص حقوقی نیز منتفی است، در ماده ۴۰ نیز در مورد تعویق و تسری مقررات آن به تعلیق مجازات، ملاحظه وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی، سوابق و اوضاع و احوال موجب ارتکاب جرم، وجود جهات تخفیف، پیش‌بینی اصلاح مرتکب، جبران ضرر و زیان و فقدان سابقه کیفری از شرایط لازم بر شمرده شده است این شرایط مخصوص اشخاص حقیقی، و نه حقوقی است بنابراین تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات هم در مورد اشخاص حقوقی موضوعیت ندارد.

مقدمه

دلایلی از قبیل عدم امکان تحمیل برخی از مجازات‌ها، عدم نیل به اهداف مجازات‌ها، اصل اختصاصیت، موانع راجع به آینین دادرسی و از همه مهم‌تر، عدم امکان استناد تقضیر، در نفی، و براهینی چون واقعیت قضایی و جرم‌شناسی، دشواری کشف مقصود حقیقی، مدافعت هر چه بیش‌تر اعضاء و سهامداران در انتخاب مدیران، کاستن از مجازات‌های سالب آزادی و یا صدمه بدنی بر مدیران و کارکنان و اصول پذیرفته شده حقوقی از جمله اصل شخصی بودن جرم و مجازات از یک سو، جبران زیان‌های واردشده بر بزه‌دیدگان به نحوی مطلوب از سوی دیگر و همچنین شناسایی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و تعارض آن با سایر قوانین از جمله قانون جرایم رایانه‌ای و وجود ابهاماتی در مواد مربوطه در قانون مجازات اسلامی و همچنین بود فرآیند کیفری مشخص جهت رسیدگی به جرایم اشخاص حقوقی در محاکم، لزوم واکاوی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و به تبع آن دادرسی کیفری جرایم اشخاص حقوقی، مشخص می‌گردد.

یکی از مراحل مهم و سرنوشت ساز دعواهای عمومی مرحله تحقیقات مقدماتی است. در واقع تحقیقات مقدماتی رکن اساسی پرونده کیفری را تشکیل میدهد. تحقیقات مقدماتی نسبت به اشخاص حقوقی چگونه انجام می‌شود؟ با توجه به

اینکه دو شخصیت مستقل در اشخاص حقوقی وجود دارند (یکی مدیر مسئول و دیگری خود شخصیت حقوقی) ، آیا میتوان شخص حقیقی را به صورت جداگانه تحت تعقیب قرار داد یا شیوه تحقیقات مقدماتی و رسیدگی نسبت به جرایم ارتکابی توسط اشخاص حقوقی متفاوت است ؟ در صورت توجه اتهام به شخص حقوقی چه قرار هایی اعم از قرارهای تامینی یا قرارهای مقدماتی و نهائی میتوان نسبت به آنها صادر کرد ؟ آیا اعتراض به این قرار ها تابع احکام مقرر برای سایر قرارهای قانون آین دادرسی کیفری است ؟ پس از تکمیل تحقیقات و تنظیم کیفرخواست ، صلاحیت دادگاه برای رسیدگی به جرم اشخاص حقوقی به چه صورت تعیین میشود ؟ گاه شخص حقوقی در تهران و نماینده آن در اصفهان و شعبه ای در مشهد دارد . شعبه مشهد مجرتب جرم میشود . شعبه مشهد به عنوان مجرتب جرم شناخته میشود یا شعبه مرکزی ؟ سوالی دیگری که در اینجا مطرح می شود این است که اساساً اشخاص حقوقی را به لحاظ ارتکاب چه جرایم میتوان تحت تعقیب قرار داد ؟ در پاسخ می توان به دونحو استدلال کرد اولاً قانونگذار فقط در جرایم تعزیری مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را پذیرفته است مضافاً اینکه منطقی به نظر نمیرسد که شخص حقوقی را برای ارتکاب جرایم چون شرب خرم یا زنا تحت تعقیب قرار داد . دوماً اشخاص حقوقی را میتوان به لحاظ ارتکاب کلیه جرایم خواه عمدى و غیرعمدى تحت تعقیب قرار

دارد زیرا شخص حقیقی بیانگر اراده مجرمانه شخص حقوقی است بنابراین هر جرمی را که شخص حقوقی اراده کند، اراده مذکور را شخص حقوقی عینیت میبخشد، به عبارت دیگر نباید مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را صرفاً محدود به نوع خاصی از جرایم نماییم بلکه باید آن را در کلیه جرایم پذیرفت تا هدف نهایی قانونگذار از جرم انگاری مسئولیت کیفری این اشخاص تامین گردد. از طرف دیگر نظام های حقوقی که مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را پذیرفته اند تقریباً کلیه جرایمی را که امکان انتساب آن به اشخاص حقوقی وجود دارد در قوانین خود مصوب نموده اند.

با استدلال فوق ضمانت اجراهای ماده ۲۰ قانون مجازات برای مجازات شخص حقوقی کافی است؟ آیا مجازاتهای اشخاص حقوقی صرفاً مجازاتهای اصلی است یا شامل مجازاتهای تکمیلی و تبعی نیز میگردد؟

در مجازاتهای مالی اشخاص حقوقی محکوم به پرداخت دیه در جایی که شخص حقوقی دیه را پرداخت نمی کند و نه اموالی جهت توقيف دارد تکلیف چیست؟ اعمال نهادهای مساعد از قبیل تعليق اجرای مجازات ، تعویق صدور حکم که در خصوص اشخاص حقیقی موضوعیت دارد نسبت به اشخاص حقوقی قابل اعمال است؟

نکته دیگری که البته خارج از این بحث است این است که علیرغم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مبنای حقوقی این مسئولیت ذکر نشده است برخی مبنای این مسئولیت را به پیروی از حقوق فرانسه مسئولیتی عاریه ای، کمانه ای یا نیابتی دانستن در حالی که باید میان مسئولیت کیفری نیابتی با مفاهیمی چون فاعل معنوی، معاونت در جرم، تسبیب در جرم و مسئولیت بدون تقصیر قائل به تفکیک و تمیز شد. نظریه مسئولیت کیفری نیابتی یا جانشینی یکی از اشکال توجیهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی است به عبارت دیگر مسئولیت اشخاص حقوقی را نمی توان به صورت مطلق نوعی مسئولیت نیابتی دانست بلکه باید در این خصوص قائل به تفکیک شد بدین شرح که در جرایم عمدى مسئولیت اشخاص حقوقی مسئولیتی مستقیم و بر محوریت تسبیب می باشد اما در جرایم بدون تقصیر یا در جرایمی که مسئولیت تفویض می گردد و نیز در جرایم غیر عمدى مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مسئولیتی نیابتی یا جانشینی است.

موارد یاد شده و سوالات متفاوت دیگر در مورد اشخاص حقوقی در ذهن متبادل میشود که محورهای اصلی این مکتوب است که سعی میشود با توجه به قوانین جزائی و کیفری کشور و فلسفه و روح ایجاد قانون و عندالزوم مقایسه با قانون سایر کشورهای پیشرو در این امر به آن پاسخ داده شود. بدون شک انجام

کارهای مطالعاتی و تحقیقاتی در زمینه های مهم و حساس ، یکی از ضروریات حوزه و دانشگاه است و پر واضح است که تساهل و کم کاری در قلمرو تحقیق و پژوهش ، نه تنها مانع بر ارتقا و داده های علمی و آموزشی می باشد بلکه متأسفانه و به طور حتم عادت به کم کاری در این بخش ، بی مایگی تحقیقات و لزوماً عقب افتادگی جامعه علمی را در بر خواهد داشت. اشخاص حقوقی یکی از ارکان جامعه است که موضوعات مرتبط به آنها چند دهه ای است که مورد توجه قرار گرفته است و در این تحقیق سعی بر آن شده است این موضوعات مبسوط تر مورد بررسی قرار گیرند. اختلاف نظرها و خلاصهای تحقیقاتی موجود ، میزان نیاز به موضوع ، فواید احتمال نظری و عملی آن و همچنین مواد و روش و فرآیندی که در این تحقیق مورد استفاده قرار می گیرد منجر به شناخت ابعاد حقوقی مسئله مرتبط به آنها می شود، بررسی و تحلیل مسائل و مشکلات پیش رو در این زمینه در کنار بررسی و ارزیابی نظریه های علمی توجه به اختلاف نظرها و طرح های تحقیقاتی موجود بسیار مهم به نظر می رسد . در نهایت تلاش جهت ارائه پیشنهادات راهگشا و امید به حل و یا به حداقل رساندن این مشکل و معضل، گوشه ای از اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر را نمایان می سازد. از آنجا که روش تحقیق علی الاصول در علم تحقیق کتابخانه ای است و تنها منابع یک پژوهشگر کتاب می باشد که عده ای از حقوق دانان با توجه به قوانین موجود

دست به تأثیف آنها می زند و در صورتی که منابع لازم برای انجام تحقیق یافت نشود مشخص خواهد بود که کار تحقیق با مشکلات فراوانی رو برو خواهد بود. در گذشته بیشتر جنبه مدنی اشخاص حقوقی مطرح بوده و کمتر به مسئولیت کیفری آنان می پرداختند. نظام قضایی ایران نیز این روش را پذیرفته بود اما امروزه در اغلب کشورها این نوع مسئولیت با شرایطی مورد پذیرش قرار گرفته است. نظام کیفری کشور ما هیچ گاه به صراحة مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و به تبع آن آئین دادرسی اشخاص حقوقی را پیش بینی نکرده بود. به قول آقای دکتر اردبیلی: «طبع فردمدارانه قوانین کیفری مانع از آن بوده است که تکالیف مقرر در قانون به گروه یا جمع واحدی تسری پیدا کند»^۱ و رویه قضایی نیز تاکنون هر جا سخن از شخص در مقررات کیفری به میان آورده مخاطب را انسان های طبیعی شناخته است؛ ولی در قوانین قبل و بعد از انقلاب به مواردی بر می خوریم که مجازات اشخاص حقوقی پیش بینی شده است:

۱. قانون تجارت در بعضی از مواد خود از مجازات شرکت ها نام برده است. چنانچه در ماده ۲۲۰ قانون مزبور از محکومیت شرکت به جزای نقدي صحبت شده است؛

---

^۱- اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، تهران، میزان، چاپ هفتم، ۱۳۸۳، جلد دوم، ص ۲۳

۲. در اصل ۱۷۳ قانون اساسی ایران از نهادی به نام دیوان عدالت اداری صحبت شده است که وظیفه آن رسیدگی به تخلفات اشخاص حقوقی است. در ماده ۱۱ قانون دیوان عدالت اداری مصوب ۴ بهمن ۱۳۶۰ در خصوص صلاحیت و حدود و اختیارات این دیوان آمده است «رسیدگی به شکایات و تظلمات و اعتراضات اشخاص حقیقی یا حقوقی از تصمیمات یا اقدامات ادارات دولتی اعم از وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌ها و موسسات و شرکت‌های دولتی و شهرداری و تشکیلات و نهادهای انقلابی و موسسات وابسته به آنها»؛

۳. ماده ۴ قانون مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۲۹ خرداد ۱۳۳۴ از تعطیلی موسسه به عنوان ضمانت اجرای تخلف اشخاص حقوقی یاد نموده است؛

۴. ماده ۱۷ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۲۳ اسفند ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز از اخذ جریمه به عنوان کیفر شخص حقوقی صحبت نموده است؛

۵. ماده ۱۵ اقدامات تامینی مصوب ۱۲ اردیبهشت ۱۳۳۹ از جزای نقدی و بستن موسسه به عنوان کیفر تخلف اشخاص حقوقی یاد نموده است.

با این همه، قول قانون گذار در همه موارد یکسان نیست و در بعضی موارد مسئولیت و کیفر جرایم اشخاص حقوقی را متوجه اشخاص حقیقی می‌داند:

۱. ماده ۷۶ قانون نظام صنفی مصوب ۱۳۵۹ تیر مقرر می‌دارد: «در کلیه

مواردی که به موجب این قانون، مسئولیت متوجه اشخاص حقوقی می‌باشد، مدیر عامل یا مدیر مسئول شخصیت حقوقی که دستور داده است مرتکب محسوب و

کیفر درباره آنان اجرا خواهد شد»

۲. ماده ۸ قانون ترجمه کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۶ دی ۱۳۵۲ پیش

بینی کرده است: «هرگاه متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد، شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارت شاکی خصوصی از اموال

وی برداشت خواهد شد»

۳. ماده ۱۰۹ قانون تامین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ تیر مقرر کرده است «در

صورتی که کارفرما شخص حقوقی باشد، مسئولیت جزایی مقرر در این قانون متوجه شرکت یا هر شخص دیگری خواهد بود که در اثر فعل یا ترک فعل او

Moghajat ضرر یا زیان سازمان یا بیمه شد گان فراهم شده باشد»